مقایسه‌ی شاخص‌های جمعیتی استان البرز با کل کشور بر اساس سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

سپیده قیوم اصغری و سعید یعقوب‌آذری

مقدمه

همواره جمعیت و تغییرات آن عامل اثرگذار بر برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بوده است؛ به طوری که عدم توجه کافی به این مقوله موجب ایجاد خسارت‌های زیادی خصوصاً در بحث‌های اقتصادی می‌شود همچنین در بین گروه‌های سنی، جمعیت جوان و سالخورده تحولات و اثرات بیش‌تری در مسائل اجتماعی مانند رفاه، ازدواج و اشتغال دارند و با توجه به سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در خصوص جوانان، این قشر نیازمند عنایت ویژه در برنامه‌ریزی است. این مقاله سعی دارد، وضعیت جمعیتی استان البرز را در مقایسه با شاخص‌های کل کشور به تصویر بکشد.

تعاریف و مفاهیم

جمعیت جوان

افراد در گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله طبق تعاریف آماری در سطح بین‌المللی و کشور به‌عنوان جمعیت جوان شناخته می‌شوند.

میانه‌ی سنی جمعیت

میانه‌ی سنی یعنی سنی که جمعیت را از نظر تعداد به دو گروه مساوی تقسیم کند یا دقیقاً نصف جمعیت پیرتر و نصف دیگر در سنین جوان‌تر از آن قرار دارند.

میانگین سنی جمعیت

متوسط سن افراد یک جامعه است و از تقسیم مجموع حاصل ضرب‌های هر یک از سنین منفرد در فراوانی افراد در آن سن، به کل جمعیت حاصل می‌شود.

نسبت سالمندی

نسبت جمعیت ۶۵ سال و بالاتر در کل جمعیت در یک دوره‌ی زمانی است.

نسبت وابستگی سنی

مقدار تکفلی است که یک فرد فعال (۱۵-۶۴ ساله)، تأمین زندگی و هزینه‌های افراد غیر فعال را بر دوش دارد.

جمعیت سالخورده

در صورتی که بیش از ۱۲ درصد کل جمعیت ۶۰ سال و بالاتر و یا بیش از ۱۰ درصد کل جمعیت ۶۵ سال و بالاتر باشد.

برخی از ویژگی‌های جمعیتی استان البرز

همواره شناخت روندهای جمعیتی شرط اولیه در برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای از جهت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده است و استان البرز به‌عنوان کوچک‌ترین و پرتراکم‌ترین استان کشور شناخته می‌شود که بیش از پیش نیازمند شناخت این تحولات و شناخت روندها و اثرات آینده‌ی این جمعیت است. طبق نتایج حاصل از سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ که به‌عنوان فراگیرترین بستر جمع‌آوری اطلاعات است، موارد زیر به دست آمده که در جدول ۱ قابل مشاهده است:

استان البرز با مساحت ۰/۳۲ درصدی از کل مساحت کشور کوچک‌ترین استان کشور است اما سهم ۳/۳۹ درصدی از جمعیت را در خود جای داده است و از این لحاظ در رتبه‌ی یازدهم کشور قرار دارد. در عین حال استان البرز از نظر تعداد خانوار در ایران دارای رتبه‌ی دهم بوده که ۴ درصد خانوارهای کشور در این استان اسکان یافته‌اند. این استان با توجه

سپیده قیوم‌اصغری رئیس گروه آمارهای ثبتی و فرابری داده‌ها سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان البرز است.

سعید یعقوب‌آذری معاون آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان البرز است.

به ماهیت مهاجرپذیری و مجاورت با پایتخت دارای رتبه‌ی چهارم از لحاظ متوسط رشد جمعیت در طول سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۵ قرار داشته و در حالی که متوسط رشد جمعیت کشور ۱٫۲۴ است، این شاخص در استان البرز ۲٫۳۷ بوده و نسبت به سال ۱۳۹۰ با کاهش کم‌تری رو به رو بوده است. در خصوص جمعیت فعال که شامل نیروی آماده برای فعالیت اعم از شاغل و بیکار است، استان البرز با سهم ۳٫۵۳ درصدی از کل جمعیت فعال کشور، رتبه‌ی دهم را در کشور به خود اختصاص داده و چنانچه سهم این جمعیت از کل جمعیت سنجیده شود با توجه به سهم ۳۲٫۴۴ درصدی جمعیت فعال در کل جمعیت کشور، استان از نسبت بالاتر یعنی۳۳٫۷۶ درصد برخوردار است که این بیانگر عرضه بیش‌تر نیروی کار در این استان است.

جدول ۱ نشان می‌دهد که از سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ تا سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، استان البرز علی‌رغم افزایش تعداد خانوارها، در بُعد خانوار با کاهش همراه بوده که این نشانگر کوچک‌تر شدن خانوارهای استان است و با مقایسه در بین استان‌های کشور از جهت بُعد خانوار رتبه‌ی ۲۲ را به خود اختصاص داده است. در همین راستا بررسی میانه‌ی سنی و همچنین میانگین سنی جمعیت نیز نشان می‌دهد که این شاخص‌ها با شاخص کشوری فاصله داشته است و از این لحاظ استان البرز در رتبه‌ی ۵ و ۷ بالاترین میانگین و میانه‌ی سنی در کشور قرار دارد و از منظر مطالعات جمعیت‌شناسی، جمعیتی را که میانه‌ی سنی آن زیر ۲۰ سال باشد جوان، جمعیتی را که میانه‌ی سنی آن بین ۲۰ تا ۳۰ سال باشد میانسال و جمعیتی را که میانه‌ی سنی آن ۳۰ سال یا بیش‌تر باشد سالمند به حساب می‌آورند، بنا بر این با این تعبیر استان البرز جمعیت سالمند دارد و با کاهش جوانی جمعیت رو به رو بوده که روند آن در استان بیش‌تر از کل کشور است.

طبق جدول ۲ در بررسی توزیع گروه‌های سنی مشخص می‌شود که سهم توزیع جمعیت استان در گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله بالاتر از کشور بوده است. این گروه سنی بیش‌ترین گروه جامعه‌ی فعال کشور را از لحاظ اشتغال و اقتصادی نشان می‌دهد و از طرفی به علت ویژگی‌های سنی و جنسی افراد در این گروه از لحاظ وقایع حیاتی مانند ازدواج و طلاق و موضوع نرخ باروری و تعداد موالید، مورد توجه‌ترین گروه بوده و از اثرات اجتماعی اشتغال، ازدواج و طلاق در جامعه و تأثیر آن بر ساختارهای اقتصادی، فرهنگی و سیاسی نمی‌توان غافل شد.

استان البرز از لحاظ شاخص سالمندی در کشور سهم کم‌تری را در گروه سنی ۶۵ ساله و بیش‌تر به خود اختصاص داده است؛ اما مشاهده‌ی روند این شاخص و همچنین شاخص‌های میانه و میانگین سنی این هشدار را می‌دهد که این موضوع باید مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد.

به علاوه تمرکز روی گروه سنی ۱۵-۲۹ سال که بیش‌ترین فعالیت از لحاظ تحصیل، اشتغال و ازدواج را دارند نشان می‌دهد سهم این گروه نسبت به سرشماری قبل کاهش داشته است؛ به عبارتی در آینده برخی از فرصت‌های پنجره‌ی جمعیتی که به لحاظ جوانی جمعیت در اختیار داشته، با توجه به کاهش جوانی جمعیت و کاهش جمعیت مولد و پویا در حال از دست رفتن است.

بر اساس جدول‌های ۱ و ۳ مشاهده می‌کنیم که رشد جمعیت با کاهش رو به رو بوده، اما نرخ باروری کل در کل کشور و استان با افزایش رو به رو

جدول ۱- مقایسه‌ی شاخص‌های جمعیتی استان البرز و کل کشور

	سال ۱۳۹۵				سال ۱۳۹۰
	کل کشور	استان البرز	سهم استان البرز از کل کشور (درصد)	رتبه‌ی استان البرز در کل کشور	استان البرز
جمعیت	۷۹,۹۲۶,۲۷۰	۲,۷۱۲,۴۰۰	۳٫۳۹	۱۱	۲,۴۱۲,۵۱۳
خانوار	۲۱,۱۸۵,۶۴۷	۸۵۶,۱۱۶	۴	۱۰	۷۹۳,۰۲۴
نسبت جنسی	۱۰۳	۱۰۳	-	۱۱	۱۰۳
بعد خانوار	۳٫۳	۳٫۲	-	۲۲	۳٫۴
میانگین سنی	۳۱٫۱	۳۲٫۱	-	۷	۳۰٫۹
میانه‌ی سنی	۳۰	۳۱	-	۵	۲۸٫۵
رشد جمعیت	۱٫۲۴	۲٫۳۷	-	۴	۳٫۰۴
جمعیت فعال	۲۵,۹۲۹,۲۰۳	۹۱۵,۷۹۶	۳٫۵۳	۱۰	۷۹۹,۳۲۷
نسبت جمعیت فعال	۳۲٫۴۴	۳۳/۷۶	-	۶	۳۳٫۷۶

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

جدول ۲- مقایسه جمعیت و سهم گروه‌های سنی مختلف استان البرز و کل کشور ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

	سن	سال ۱۳۹۵				سال ۱۳۹۰
		کل کشور	استان البرز	سهم استان البرز از کل کشور (درصد)	رتبه‌ی استان البرز در کل کشور	استان البرز
جمعیت	۱۹-۱۵ ساله	۵,۴۵۸,۹۹۷	۱۶۶,۶۶۷	۳/۰۵	۱۱	۱۸۲,۰۴۰
	۲۴-۲۰ ساله	۶,۳۹۲,۸۷۹	۱۹۸,۲۲۱	۳/۱۰	۱۱	۲۵۳,۳۲۲
	۲۴-۱۵ ساله	۱۱,۸۵۱,۸۷۶	۳۶۴,۸۸۸	۳/۰۷	۱۱	۴۳۵,۳۶۲
سهم جمعیت	۱۴-۰ ساله	۲۴/۰	۲۱/۴	-	۲۸	۲۱/۲
	۶۴-۱۵ ساله	۶۹/۹	۷۳/۰	-	۲	۷۴/۰
	۶۵ ساله و بیش‌تر	۶/۱	۵/۶	-	۲۰	۴/۸
سهم گروه سنی	۲۹-۱۵ ساله	۲۵/۰	۲۳/۴	-	۱۱	۳۰/۶

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

جدول ۳- مقایسه‌ی برخی از شاخص‌های جمعیتی استان البرز و کشور ۱۳۹۵ -۱۳۹۰

	سال ۱۳۹۵			سال ۱۳۹۰
	کل کشور	استان البرز	رتبه‌ی استان البرز در کل کشور	استان البرز
نسبت سالمندی	۶/۱۰۰	۵/۶۰۰	۱۳	۴/۸۰۰
نسبت وابستگی در کل	۰/۶۸۰	۰/۶۰۰	۲۸	۰/۵۶۰
نسبت وابستگی سالمندی	۰/۱۸۸	۰/۱۶۵	۱۹	۰/۱۴۴
نرخ باروری دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۶	۱/۸۰۰	۱/۴۰۰	۲۸	-
نرخ باروری دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۱	۲/۰۱۰	۱/۶۱۰	۲۸	-

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

بوده و از ۱/۴ در دوره‌ی زمانی ۱۳۸۶-۱۳۹۰ به ۱/۶۱ رسیده که این شاخص در کشور در همین دوره‌ی زمانی از ۱/۸ به ۲/۰۱ افزایش داشته است. البته نرخ باروری استان در رتبه‌ی ۲۹ قرار دارد و با روند شدیدتری رو به سوی فرایند انتقال جمعیت‌شناختی گام بر می‌دارد.

در تعریف سازمان ملل متحد کشورها به سه نوع ساخت جمعیتی جوان، بزرگسال و سالخورده تقسیم شده‌اند که مشخصه‌ی آنها میزان نسبت جمعیت سالمند در این کشورهاست، به این صورت که کشورهای دارای جمعیت جوان، کشورهایی هستند که نسبت سالمندان آن‌ها زیر ۴ درصد باشد، کشورهای دارای جمعیت بزرگسال کشورهایی هستند که نسبت سالمندان آن‌ها بین ۴ تا ۶ درصد باشد و کشورهای دارای جمعیت سالخورده کشورهایی هستند که نسبت جمعیت سالمندان آن‌ها ۷ یا بیش‌تر باشد و با توجه به تعریف فوق کشور در سالخوردگی و استان البرز در گروه جمعیت بزرگسال قرار دارد.

نسبت وابستگی در گروه سالمندان از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ افزایش داشته است و از ۱۴/۴ درصد به ۱۶/۵ درصد در کشور رسیده است.

هرچند مقدار این شاخص برای استان از روند کشور فاصله دارد، ولی میزان آن قابل تأمل بوده است. از طرفی نسبت وابستگی در گروه سنی ۱۴-۰ ساله هم با افزایش رو به رو بوده است.

❋ مهاجرت

طبق اطلاعات مهاجران واردشده طی ۵ سال گذشته در سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵، سهم استان البرز از کل مهاجران در سال ۱۳۹۰ برابر ۵/۵ و در سال ۱۳۹۵ برابر ۵/۹ درصد بوده است. همچنین مهاجرت داخل استانی در سال ۱۳۹۰ معادل ۲۹/۳ درصد و در سال ۱۳۹۵ برابر ۱۷/۸ درصد بوده است و نیز سهم مهاجران وارد شده خارج از کشور به استان البرز از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵، ۴۵/۴۸ درصد رشد داشته است.

با توجه به جدول ۴ روند کاهشی مهاجرت در کشور در استان البرز هم مشاهده می‌شود و این روند در مهاجرت‌های داخل استان یعنی کسانی که در ۵ سال گذشته استان محل اقامت خود را تغییر نداده‌اند، بیش‌تر بوده است.

جدول ۴-مهاجران وارد شده به کشور و استان البرز طی ۵ سال گذشته در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰و ۱۳۹۵

	کل مهاجران کشور	کل مهاجران استان البرز	سهم استان از کل جمعیت مهاجر (درصد)	مهاجران داخل استان	سهم مهاجران داخل استانی از کل مهاجران استان	مهاجران وارد شده از خارج کشور به استان	رشد مهاجران وارد شده‌ی خارج از کشور به استان
۱۳۹۰-۱۳۸۵	۵,۵۳۴,۶۶۶	۳۰۳,۸۵۰	۵٫۵	۸۹,۰۷۴	۲۹٫۳	۶,۴۰۰	-
۱۳۹۵-۱۳۹۰	۴,۳۰۰,۹۸۸	۲۶۰,۴۶۳	۶٫۰۵	۴۶,۴۰۲	۱۷٫۸	۹,۱۱۹	۴۲٫۴۸

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

❋ نتیجه‌گیری

مطالعات نشان داد در استان البرز سهم جمعیت بزرگسال (۱۵-۶۴ ساله) در مقایسه با سایر نقاط کشور بیش‌تر است لذا با توجه به سهم قابل ملاحظه‌ی جمعیت واقع در سن فعالیت (۱۵-۶۴ ساله) لازم است برنامه‌ریزان در زمینه‌هایی مانند اشتغال، ازدواج، مسکن، آموزش، رفاه و... در این استان اهتمام ویژه داشته باشند. همچنین در آینده با افزایش سن جمعیت بزرگسال انتظار می‌رود سهم سالمندی جمعیت در دهه‌های آتی نیز افزایش یابد، بنا بر این برنامه‌ریزی و ایجاد ظرفیت‌های لازم در استان برای جمعیت سالمندی بیش از جمعیت کنونی ضرورت می‌یابد.

همچنین پدیده‌هایی مانند انتقال جمعیت‌شناختی و شاخص‌هایی مانند وابستگی جمعیت و جمعیت سالخورده و بحث باروری ما را در تأمل در خصوص این نکته وا می‌دارد که باید سیاست‌های مناسب برای رو به رو شدن با سالمندی جمعیت استان و همچنین راهکارهایی برای افزایش ازدواج و زاد و ولد در نظر گرفته شود تا در آینده با چالش‌های کم‌تری رو به رو شویم و پیشنهاد می‌شود این بررسی به‌صورت دقیق‌تر و در سطح شهرستان‌های استان نیز انجام شود.

طبق اطلاعات حاصل از دو سرشماری اخیر، استان البرز یکی از استان‌ها با بالاترین نرخ تحرک جمعیت و مهاجرت در داخل و با سایر استان‌های کشور است که به طور طبیعی اکثریت این افراد مهاجر چه به هدف جستجوی شغل و کار بهتر و تحصیل و چه با هدف پیروی از خانوار، در سن فعالیت قرار دارند.

منابع

احمدی، وکیل و همتی، رضا؛ (۱۳۸۷). بررسی وضعیت مضیقه‌ی ازدواج در ایران (بر اساس سرشماری ۱۳۸۵)، فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی زنان سال یازدهم، شماره‌ی ۴۱، ص۴۳.

زنجانی، حبیب‌اله؛ فتحی، الهام و نوراللهی، طه؛ (۱۳۹۵)، جمعیت‌شناسی ایران جلد اول ساختار و توزیع جمعیت، تهران، پژوهشکده‌ی آمار.

زنجانی، حبیب‌اله؛ فتحی، الهام و نور اللهی، طه؛ (۱۳۹۵). جمعیت‌شناسی ایران جلد دوم هم‌پیوندی جمعیت و توسعه، تهران، پژوهشکده آمار.

جهانفر، محمد؛ (۱۳۷۴). جمعیت‌شناسی عمومی، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور.

درودهی آهی، ناهید؛ (۱۳۸۱). عدم توازن نسبت‌های جنسی در سنین ازدواج، فصلنامه‌ی جمعیت، شماره‌ی ۴۱.

فلاح محسن‌خانی، زهره و جوادی، مریم؛ (۱۳۹۲). بررسی وضعیت اجتماعی و اقتصادی جوانان کشور طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، تهران، پژوهشکده آمار.

مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان البرز ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵.

مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵.

میرزایی، محمود و شمس قهفرخی، مهری؛ (۱۳۸۶). جمعیت‌شناسی سالمندان در ایران بر اساس سرشماری‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵، مجله‌ی سالمندی ایران، سال دوم، شماره‌ی پنجم.

ILO (2012). Global Employment Trends 2012. Gneva.

UN (1992). Statistical Charts and Indicators on the Situation of Youth. 1970-1990. New York.